

تهیه و تنظیم: کانون اندیشه پژوهی کودک و نوجوان

نوبت چاپ | اول / پاییز ۱۴۰۱

مجری طرح | امیرحسین باباییان

کارشناسان | معصومه توکلی

زهرا محسنی فرد

شمارگان | محدود

صفحه آرا | مجید صادقیان

آدرس: خیابان سمیه، بین استاد نجات‌اللهی و حافظ، ضلع شمالی،
ساختمان حوزه هنری، طبقه دوم، واحد ۲۱۹، شماره تماس:
۰۲۱-۹۱۰۸۸۷۵۱؛ دفتر کانون اندیشه پژوهی کودک و نوجوان

گزارش برنامه

چرخ فلک ۱

دورهمی کتاب خوانان نوجوان
درباره ذائقه شناسی کتاب های پُرطرفدار

تابستان ۱۴۰۱

مقدمه

نشست چرخ فلک باهدف شناخت ذائقه نوجوانان کتابخوان پیرامون کتاب‌های پرطرفدار و با روش گروه‌کانونی برنامه‌ریزی شد. این برنامه در دو بخش دختران و پسران و با حضور دانش‌آموزان فعال حوزه کتابخوانی و با دعوت از دو نفر کارشناس در این زمینه و به همت کانون اندیشه‌پژوهی کودک و نوجوان در محل حوزه هنری برگزار شد.

سؤال محوری نشست، علاقه‌مندی نوجوانان حاضر در جلسه در زمینه موضوعات کتاب و کتابخوانی، علت علاقه‌مندی و روش‌های دستیابی به علاقه‌مندی آنان است.

بخش اول نشست ویژه دختران

زمان برگزاری: سه شنبه ۲۱ تیرماه ۱۴۰۱
ساعت ۱۱ الی ۱۳

شرکت کنندگان: ۱۸ نفر

مخاطبان اصلی: ۹ نفر

رده سنی: ۱۵ تا ۱۸ سال

نشست ویژه دختران

در نشست اول دختران حاضر در جلسه، در دسته نوجوان نسبتاً کتاب‌خوان قرار داشتند. تنوع علایق و سلیق در این گروه قابل توجه بود به شکلی که پس از آن که از آنان خواسته شد نام کتاب‌های مورد علاقه شان را ثبت کنند، تقریباً هر یک نماینده یک تیپ از نوجوانان کتابخوان به حساب می‌آمدند. یکی علاقه‌مند به کتاب‌های انگیزشی، یکی فلسفی، یک فانتزی، یکی رئال، یکی زندگی نامه‌ی همسران شهدا و... این تنوع و تکثر ورود دقیق‌تر و جزئی‌تر را کمی دشوار می‌ساخت. در فوکوس گروپ، قدری شباهت و هماهنگی بین سوژه‌های مورد بررسی می‌تواند به فهم عمیق‌تر و پیشبرد گفت و گو کمک کند. برای مثال همسانی در طبقه اجتماعی، رشته تحصیلی و سن می‌تواند امکان ارزیابی دقیق‌تر را فراهم کند. با این وجود تلاش شد حتی الامکان علل تمایل هریک از این نوجوانان به ژانرهای مختلف مورد کنکاش قرار بگیرد.

■ موضوعات مورد علاقه و علت آنان از زبان نوجوانان

توصیف دقیق و زبان قوی در داستان‌های کلاسیک و فانتزی در سوژه‌هایی که خود علاقه‌مندی به نوشتن داشتند و نویسندگی را دنبال می‌کردند از علل تمایل به این سبک به حساب می‌آمد.

آموختن، درس گرفتن و درک تجربه زنان در کتاب‌های دفاع مقدس و زندگی نامه همسران شهدا به عنوان علت علاقه‌مندی برخی دختران حاضر در جلسه، به این کتاب‌ها مطرح شد.

در اینجا لازم است اشاره شود که بسیاری از نهادهای مذهبی (مثل مدارس مذهبی، مساجد، پایگاه‌های فرهنگی) و بسیاری افراد (چون معلمین کتابخوانی، والدین و...) نوجوانان را از سن ۱۰-۱۲ سالگی به خواندن زندگی نامه همسران شهدا ترغیب می‌کنند و تصور می‌کنند این اقدام برای نوجوان حتماً مفید خواهد بود. در حالی که شاید بهتر است این کتاب‌ها، در گروه سنی ۱۵+ سال توصیه شود. در واقع باید مشخص شود که بر مبنای رویکرد مطلوب، مخاطب دقیقاً از چه

زمانی نیاز دارد تا در مورد ازدواج موفق و سازنده بدانند و بخوانند و از لحاظ ذهنی درگیر آن باشند. ایجاد انگیزه و تلاش، به عنوان علت علاقه مندی به کتاب های انگیزشی و روان شناختی مطرح شد.

برای مثال یکی از دختران اینگونه از علاقه اش به کتب روان شناختی می گوید:

«من بیشتر سعی می کنم کتاب های روانشناسی و انگیزشی بخونم. علاقم به کتاب های روانشناسی بیشتره. کتاب در مورد زندگی دانشمندان روزیاد میخونم. کتاب قانون جاذبه برای این میخونم که یاد میگیری چطور مثبت نگر باشی و چطور صحت کنی. چون اگر دقت کرده باشی، طبیعت یک سری فرکانس ها داره. شما وقتی مثبت صحبت کنی، مثبت دریافت میکنی، وقتی منفی صحبت کنی با فعل منفی، منفی دریافت میکنی. و اینکه من از وقتی که قانون جاذبه رو خوندم، همیشه صحبت کردم، حتی در لحظات بد هم مثبت و این برام خیلی موفقیتیه. حالا نسبت به سنم، کارهای علمی که کردم و به درجه ای از موفقیت که خواستم رسیدم، به خاطر

خوندن این کتاب ها بوده. من با خوندن کتاب غیر ممکن فقط غیر ممکن است فهمیدم هیچ چیزی توی این جهان غیر ممکن نیست مگر اینکه خودت نخوای و اینکه وقتی میخونم، آرامش و انگیزه ای که میگیرم، خیلی برام اهمیت داره و احساس میکنم واقعا خودم هستم و خیلی چیزا بهم یاد داده و خیلی از خوندنش لذت میبرم.»

به نظر می آید در این سال ها تمایل نوجوانان به کتاب های انگیزشی در حال افزایش است. نوجوانان نه تنها در قالب کتاب، بلکه در بسیاری موارد دیگر چون برنامه های تلویزیونی، صفحات مجازی و... به دنبال محتوایی هستند که به آنان امید بدهد و مثبت اندیشی در آنان را تقویت کند. در ابتدا ممکن است ایجاد این انگیزه و امید برای نوجوانان، کاملاً مفید به نظر آید. اما این تمایل و گسترش آن در سال های اخیر از چند جهت قابل تامل است. ابتدا اینکه بسیاری از روان شناسان برجسته، این کتاب ها را غیر تخصصی و اصطلاحاً تحت عنوان کتاب های زرد روان شناختی ارزیابی

می‌کنند و این کتاب‌ها را از منظر رویکرد خود، علمی و مستدل نمی‌دانند. دوم این که نمی‌توان انکار کرد که نگاه رایج در این کتاب‌ها، نگاهی بسیار تقلیل‌گرایانه است و همه چیز را به فرد و عاملیت فرد تقلیل می‌دهد. این در حالی است که نقش مؤلفه‌های اجتماعی در امکان و میزان تصمیم‌گیری فرد به ویژه در سال‌های اخیر و با سیطره بازار و فرهنگ بازار بسیار پررنگ است. در واقع نوجوان با خواندن این کتاب‌ها، اگرچه امید و انگیزه را به خود تزریق می‌کند اما تصویری غیر واقعی از میزان توانمندیش برای او ساخته می‌شود که با مواجه شدن با واقعیت و فرو ریختن این دنیای رنگی می‌تواند به او آسیب بزند. این تمایل در گروه دوم چرخ فلک با حضور پسران نوجوان پررنگ‌تر بود. در واقع عمده آنان به خواندن کتاب‌های انگیزشی علاقه‌مند و مشتاق بودند.

■ ارائه یک تصویر قوی و واقعی از زن

از دیگر علل علاقه‌مندی نوجوانان حاضر در جلسه به برخی کتب به حساب می‌آمد.

در سال‌های اخیر، میزان کتاب‌هایی که با محوریت زنان، مواجهه‌ی آنان با مشکلاتشان و موفقیت‌هایشان برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است، روبه افزایش است. بسیاری از کتاب‌ها با عنوان زنان موفق، زنان پیشرو، دانشمندان زن منتشر شده و در بازه زمانی کمی به چاپ‌های چندم رسیده‌اند. برخی از این کتاب‌ها در قالب رویکرد زندگی نامه‌ای نوشته شده و به زنان حقیقی می‌پردازند. برای مثال انتشارات هوپا کتابی با عنوان «زنان پیشرو؛ داستان‌هایی برای دختران ایران زمین» منتشر کرده که در یک سال به چاپ نهم رسید. در برخی کتاب‌ها شخصیت‌های حقیقی در قالب داستان به زندگی خود پرداخته‌اند و در برخی موارد این قهرمان زن حقیقی نیست اما شخصیتی باورپذیر برای مخاطب دارد و تمامی این موارد برای نوجوان دختر جذاب هستند. چرا که مؤلفه جنسیت همچنان مؤلفه تأثیرگذاری است که می‌تواند تجربه زیسته فرد از بسیاری امور را به شدت تحت تأثیر قرار دهد.

■ الگوهای انتخاب کتاب در نوجوانان حاضر در جله،

پیشنهاد معلمان، حضور در نمایشگاه کتاب و خرید از طریق راهنمایی گرفتن از فروشندگان، پیشنهاد پدر و سایر اعضای خانواده، حلقه‌ی دوستان، به تنهایی و با خواندن پشت جلد و ورق زدن آن و از طریق کانال‌های فضای مجازی بود. که در این خصوص به آنان مفصلاً شرح داده شد که از خواندن پی دی اف‌ها به جهت تضییع حقوق حلقه گسترده‌ای از فعالان حوزه کتاب پرهیز کنند. برای مثال یکی از حاضرین در خصوص اعتماد به فروشنده می‌گوید:

«یعنی به فروشنده تو نمایشگاه اعتماد میکنی؟» آره، مثل همین انتشارات شهید کاظمی یه کتاب بود که قیمتش بالا بود، پرسیدم موضوعش جذاب بود، خریدم و پشیمون نشدم. بعضاً نمیدونم چرا اما خب جلدشون میخوانم مقاوم بسازن، کلی پول جلدشو باید بدیم، پول کاغذ بدیم. من دوست دارم یه کتاب ساده باشه و مهم برای من محتواشه.

لازم به یادآوری است که این جنسیت، ناظر به مفهوم بیولوژیکی یعنی sex نیست. بلکه اشاره به مفهوم Gender دارد. جنسیت به عنوان مجموعه‌ای از انتظارات و امکانات که به واسطه محیط اجتماعی به فرد اطلاق می‌شود.

ناشرین و نویسندگان به درستی نیاز مخاطب خود به این حوزه را درک کرده‌اند و هریک بر مبنای مجموعه‌ی ارزش‌ها، هنجارها و معیارهای خود از زن مطلوب، به ارائه قهرمانان زن می‌پردازند. در بسیاری موارد نیز نوجوانان به زبان نویسنده و روان بودنش به عنوان علت علاقه‌مندی‌شان به کتاب سخن گفتند.

این که چند صفحه کتاب را بخوانند و کتاب به دلشان بنشیند. البته برای ایشان شرح داده شد که باید حداقل به اندازه خواندن ۱۰ درصد کتاب به خودشان فرصت بدهند و پس از آن در مورد خواندن یا نخواندن کتاب تصمیم بگیرند. اما این اشاره به زبان روان و قابل فهم می‌تواند نشانگر اهمیت فرم قوی در کنار محتوای مفید و لزوم توجه به آن باشد.

نگاه نشرمحور، نگاه نویسنده محور به صورت موردی در برخی از اظهارات حاضرین شنیده می شد. در عین حال برخی دیگر، به محتوای کتاب بیشتر از نشر و نویسنده اهمیت می دادند؛ برای مثال یکی از شرکت کنندگان در این خصوص اشاره داشت:

«نویسنده ها خیلی تو خاطر من نمی مونه، نمیدونم چرا. من بیشتر به خود داستان توجه میکنم.»

عمده حاضران در انتخاب کتاب، توجهی به ترجمه ای یا تالیفی بودن کتاب نداشتند و برایشان مؤلفه تاثیرگذاری نبود و یا به خواندن کتاب های تالیفی مشتاق تر بودند. برای مثال خواندن کتاب های ایرانی به جهت قابل انتقال بودن برخی مفاهیم زبانی برای فرد اولویت داشته است. برای مثال در گفت و گوها به این مورد اشاره شد که:

«چرا برام مهمه که حتما ایرانی باشه چیزی که میخونم چون براین باورم که هیچ زبانی نمیتونه هیچ زبانی رو توصیف بکنه چون زبان خیلی قشنگی داریم، کلماتی که داریم. فکر میکنم فارسی احساسو خیلی بیشتر به من منتقل میکنه»

در قسمتی از گفت و گو سایت goodreads به جهت امکانات و فضای خوبی که در اختیار مخاطب کتابخوان قرار می دهد به تفصیل معرفی شد.

در ادامه در مورد قیمت کتاب و میزانی که هر فرد برای خرید کتاب در ماه هزینه می کند صحبت شد. برای تمامی افراد حاضر در جلسه (به جز یک نفر) قیمت کتاب مؤلفه تاثیرگذاری در انتخاب بوده است. و مشخصا اشاره شد که به سراغ کتاب های با قیمت بالا نمی روند.

برای مثال:

«در مورد قیمت، کتاب های قیمت بالا رونمی خرم.»

«کتاب هایی که نمیدونم چیه ولی قیمتش بالاست، سمتش نمیرم. چون میبینی میخرم، قیمتش بالاست بعد که میخونم میبینم اصلا به دلم ننشست»

در پایان گفت و گو به موانع کتابخوانی در نوجوانان از زاویه نگاه آنان پرداخته شد. نیود رویکرد صحیح در مدارس نسبت به کتابخوانی، نداشتن کتابخانه های خوب و مناسب، فشار والدین برای تمرکز بر دروس

مدرسه، نبود فضای کتابخوانی در خانه و خانواده، نبود انگیزه در نوجوانان و تبلی آنان، در کنار تمایل به بودن در فضای مجازی از علل عدم تمایل نوجوانان به خواندن کتاب از نگاه جمع حاضر بود. برای مثال یکی از شرکت کنندگان اشاره داشت:

« ما بچه هامون اینطورین که دوست دارن یه انگیزه‌ای ایجاد بشه، آموزش و پرورش یک کاری انجام بده که ترغیب بشن کتاب بخونن. اینکه پس فردا قراره برن تو جامعه و نیازه که یه درکی داشته باشند از اتفاقی که براشون تو جامعه میفته. فقط دارن میگن درس بخون، درس بخون، درس بخون!»

خب من فردا میخوام برم تو جامعه میدونم که ریاضی و x و y به کار من نمیداد. یک رابطه اجتماعی میخوام داشته باشم با بقیه. اعتماد به نفس می‌خوام. و اینکه دوست دارم که بتونم با بقیه صحبت کنم»

دیگری به این اشاره داشت:

«به نظر من خیلی به خانواده بستگی داره این که

یک فرد کتاب میخونه. تربیت پدر و مادر خیلی تاثیر داره. چون سانیا (خواهر کوچیکم) کتاب رو دست ما دید که به این سمت کشیده شد، شاید اگر ما کتاب نمیخوندیم. سانیا اینقدر کتابخون نمیشد. به نظرم مدرسه فکر نکنم بتونه به اندازه‌ای که خانواده توی کتابخون شدن تأثیر داره، تأثیر داشته باشه. به نظر من چیزیه که باید تو خانواده درست بشه. چون اساس یک انسان به خانواده اش برمیگرده.»

در واقع مجموعه مؤلفه‌های فردی و اجتماعی می‌تواند مؤثر باشد اما نقش فضای مجازی، خانواده و مدرسه به عنوان سه نهاد قوی در زندگی نوجوان و علاقه‌مندی اش در کتاب، نیازمند بررسی و توجه بیشتر است.

نهایتاً بحثی در باب اهمیت کتابخوانی و نقش مؤثری که در موفقیت تحصیلی و کارایی آن دارد ارائه شد تا نوجوانان این روند را جدی و پر اهمیت تلقی کنند.

پیش‌فکرها

دوره‌می کتاب خوانان نوجوان

درباره ذائقه شناسی کتاب‌های پرطرفدار

بخش دوم نشست ویژه پسران

زمان برگزاری: سه شنبه ۲۱ تیرماه ۱۴۰۱
ساعت ۱۴ الی ۱۶

شرکت کنندگان: ۲۳ نفر

مخاطبان اصلی: ۱۴ نفر

رده سنی: ۱۵ تا ۱۸ سال

نشست ویژه پسران

در گروه دوم با حضور پسران شرایط تا اندازه زیادی متفاوت بود. هرچند یک دست تر بودن پسران نسبت به دختران امتیاز به حساب می‌آمد اما در واقع بسیاری از آنان را نمی‌شد به عنوان یک نوجوان کتابخوان معرفی کرد. ضمن این که به نظر می‌آمد تحت فضای به وجود آمده در بسیاری موارد با اغراق از تجربه خود می‌گویند و حقیقت را بیان نمی‌کنند.

از طرفی برخی از پسران در واقع جوان به حساب می‌آمدند و نه نوجوان. یک نفر دانشجو و سه نفر در انتظار نتایج کنکور!

در این جلسه نیز علاقه‌مندی، علت علاقه‌مندی و شیوه انتخاب کتاب مورد بررسی قرار گرفت. به نظر می‌آمد عمده‌ی افراد حاضر در جلسه دغدغه‌های پررنگ اقتصادی دارند. در نتیجه، کتاب‌هایی در باب مسائل اقتصادی و مدیریت فردی مورد توجه این جمع از نوجوانان بود.

سه نفری که در واقع کتاب‌خوان به حساب می‌آمدند یکی علاقه مند به ژانر فانتزی و کتاب‌های برجسته این حوزه، یکی علاقه مند به حوزه دفاع مقدس و دیگری علاقه مند به جستار خوانی بودند که فضایشان در کتابخوانی از جمع متفاوت بود.

اما سایر حضار در واقع برای رسیدن به مقاصد دیگری کتاب می‌خواندند و کتاب تنها برایشان وسیله بود و نه هدف! برای مثال در بخشی از گفت و گو، از یکی از حضار سوال شد که کتاب غیر تخصصی می‌خوانید یا خیر و وی اشاره داشت که:

«کلا طبق زمینه‌ای که کار انجام میدم همونا رو مطالعه میکنم.»

«سه تا کتاب انتخاب کردم مربوط به کار می‌شه. یه کتاب مدیریت اقتصاد زندگی رو مطالعه کردم. کتاب ارتقا تکلم و فن بیان و جدیداً تو این ماه اخیر یکی از بچه‌های پایگاه حوزه‌ی بسیج‌مون یه کتاب بیرون داده کتاب سوگندنامس نویسنده‌ش آقای ابوفاضلی هستش.»

یکی از نوجوانان به حوزه ارز دیجیتال علاقه مند بود و برای آشنایی بیشتر با آن یک کتاب در این خصوص خوانده بود. یکی در بنگاه کار می کرد و برای تقویت کار خود کتاب های تکلم و شیوه های گفت و گوی تاثیرگذار را دنبال می کرد. با توجه به متفاوت بودن افراد در سلیقه و زمینه فعالیتی، در مجموع موضوعات سیاسی، تاریخی و اقتصادی مورد توجه حاضرین این نشست بود. ترجمه ای و یا تألیفی بودن کتاب در این گروه نیز برای مخاطبین چندان قابل اعتنا نبوده است. به جز دو مورد که به جهت موضوع (بازار ارز دیجیتال و انگیزشی) تصورشان این بود که نویسنده ایرانی در آن مهارتی ندارد و یک مورد که اصرار داشت تنها کتاب ایرانی بخواند. و صراحتاً در گفت و گو به آن اشاره شد برای مثال:

«یک گرایش شدیدی به قلم ایرانی دارم اگر یک نسخه خارجی هست یک نسخه ایرانی؛ نسخه ایرانی روانتر است می‌کنم بخاید حساب کنید کتاب خارجی بیشتر خوندم تا کتاب ادبیات

ایرانی اما ترجیحی که خودم دارم به قدسیتی داره برام کتاب ادبیات ایرانی که برای اینکه شما هر چقدر تلاش بکنید هر چقدر مترجم خوبی باشید نمی‌تونید اون نوع نوشته‌ی نویسنده خارجی رو عوض بکنید نمونش دون کیشوت ..»

و یا:

«برای من اعتبار خود شخص نویسنده مهمتر از اینکه ملیتش کجایی باشه یا سبک نوشتنش چی بشه من خودم کارهایی که می‌کنم به فرم نوشتاری توجه نمی‌کنم محتوا برام ارزشمندتر از چیزی که نوشته شده»

«برای من نویسنده مهم است چون مثلاً ایلان ماسک اگر کتابی بنویسه معلومه فرق می‌کنه با کسی که داخل ایران و در سطح اون هم نیست ولی بعضی چیزها باید با نویسنده‌ی خودش باشه مثلاً تاریخ و تمدن اگر می‌خواید کتاب‌های ایرانی خیلی خوبه ولی برای فیزیک کوآنتوم باید به ناشر خارجی رجوع کنیم چون اونا از ما پیشرفته‌ترن. یعنی وابسته به موضوع فرق

می‌کند به نظرم هر کشوری تو یک زمینه از کتاب موفقه مثلا کتاب انگیزشی که می‌بینیم اکثر نویسندگان خارجی هستن ایرانی نبوده تا حالا ولی طب پزشکی ایرانی گرفتم چونکه داروهای گیاهی تخصص دارن به نظرم تو هر سبکی یک کشور موفقه»

هرچند به جهت جو ایجاد شده در جلسه و متفاوت بودن سطح کتاب خوانی مشارکت کنندگان، بسیاری از بحث‌های صورت گرفته قابلیت تفسیر و تحلیل ندارد. در ادامه چند نکته در خصوص نشست پسران بسیار قابل توجه است؛

ابتدا این که تمایل به خواندن کتاب‌های انگیزشی و کتاب‌های زرد روانشناختی در بین ایشان از دختران پررنگ‌تر بود. که در این خصوص با ایشان گفت و گو شد و سعی شد حجیت این کتاب‌ها مانند ۱۲۵ اصل موفقیت، مورد بحث قرار بگیرد تا از زاویه متفاوتی به آن نگاه کنند. دومین نکته بسیار پر اهمیت نقش معلمین در سوق دادن نوجوانان به کتاب بود.

تمامی افراد همانند دختران از داشتن کلاس یا معلم کتابخوانی محروم بوده‌اند اما در واقع ورودشان به دنیای کتاب از طریق معلمین مدرسه اتفاق افتاده است. معلم عربی، معلم ادبیات و.. نقش پررنگ معلم و تاثیرگذاری آنان بر این قشر موضوعی قابل توجه است. نگاه ابزاری به کتاب در این گروه پررنگ بود اما تقویت کتاب خوانی حتی از همین زاویه نیز برای نوجوانان این طبقه می‌تواند مفید باشد. به نظر می‌رسد برای بررسی بهتر و بیشتر فضای نوجوانان کتاب‌خوان بهتر است نمونه‌های انتخاب شده با توجه به اهداف جلسه با دقت بیشتری انجام بگیرد.

به منظور بهره‌مندی بیشتر نوجوانان از این جلسات، پیشنهاد می‌شود علاوه بر دریافت نظرات و ذائقه‌شناسی نوجوانان کتاب‌خوان، کلاس‌های آموزشی و کارگاهی در زمینه مطالعه و کتاب خوانی در کنار این موضوعات برگزار شود و همچنین باهدف بررسی عمیق‌تر نمونه‌ها، ارتباط مستمر با آن‌ها و برگزاری جلسات در بازه‌های زمانی دیگر می‌تواند مؤثر و مفید باشد.